

رابطه کیفیت دوستی و راه‌های مقابله با تنیدگی در نوجوانان دختر: بررسی نقش واسطه‌ای جایگاه اجتماعی - اقتصادی

یاسمین عابدینی

دانشجوی دکتری روان‌شناسی تربیتی دانشگاه تهران*

چکیده

با هدف بررسی رابطه بین کیفیت دوستی و راه‌های مقابله با تنیدگی، تعداد ۳۲۸ دانش‌آموز دختر پایه سوم راهنمایی با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی مرحله‌ای، از مناطق جغرافیایی جنوب، مرکز، و شمال شهر تهران انتخاب شدند. تحلیل یافته‌ها با استفاده از روش تحلیل عاملی و ضریب همبستگی چند متغیری پرسون انجام گرفت. نتایج نشان دهنده وجود رابطه مثبت و معناداری میان مجاورت فیزیکی با مقابله اجتنابی؛ خود فاش سازی با مقابله هیجان مدار؛ رضایتمندی با مقابله مسئله مدار، و صمیمیت با مقابله اجتنابی بود. همچنین در آزمودنی‌هایی که دارای جایگاه اجتماعی - اقتصادی پایین و متوسط بودند رابطه معناداری بین مجاورت فیزیکی و مقابله اجتنابی؛ خود فاش سازی و مقابله هیجان مدار؛ رضایتمندی و صمیمیت با مقابله مسئله مدار مشاهده شد در حالیکه در آزمودنی‌هایی که دارای جایگاه اجتماعی - اقتصادی بالا بودند هیچ‌گونه رابطه معناداری میان عامل‌های کیفیت دوستی و راه‌های مقابله با تنیدگی مشاهده نگردید. عامل اعتماد در دوستی در هیچ‌یک از سه گروه فوق رابطه معناداری با راه‌های مقابله با تنیدگی نداشته است. کلید واژه‌ها: نوجوان، کیفیت دوستی، جایگاه اجتماعی - اقتصادی، مقابله با تنیدگی، تنیدگی

مقدمه

تعامل با همسالان و دوستی‌ها از جمله نموده‌های تعاملات اجتماعی‌اند که نقش محوری و مهمی را در شناخت اجتماعی ایفا می‌کنند. کودکان برای مقابله با چالش‌های موجود در دنیای اجتماعی خود باید مهارت‌های اساسی شناختی - اجتماعی نظیر همکاری و مشارکت و حل مشکلات، به ویژه مشکلات میان فردی، را بیاموزند (کریک و داج^۱، ۱۹۹۴، پارکر و گالتن^۲، ۱۹۸۹). به همین سبب، روابط با همسالان و دوستی‌ها مشوق‌های مهمی را برای این یادگیری‌ها فراهم می‌کنند که بنوبه خود تحول دوستی را تسهیل می‌کند. دوستی‌های دوره نوجوانی متکی بر نزدیکی و وفاداری به ویژه در دختران است. این دوستی‌ها نه تنها به رشد اجتماعی نوجوانان کمک می‌کند بلکه برای آنها حکم نوعی درمان دارد؛ زیرا نوجوانان در می‌یابند دیگران هم امیدها، ترس‌ها، و تردیدهایی دارند. آنها نیاز به دوستی دارند که وفادار و قابل اعتماد باشد، به حرف‌های آنها گوش فرا دهد، و آنان را درک نماید. برخی یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد که این تمایل در دختران بیشتر است (بل^۳، ۱۹۸۰؛ هارتاپ^۴، ۱۹۸۳).

بر اساس دیدگاه تحولی سلمن^۵ (۱۹۸۰)، دوستی در سنین نوجوانی (۱۲-۱۵ سالگی) دارای ویژگی‌های خاصی است. توانایی تعادل میان استقلال و وابستگی عاطفی، ایجاد دوستی‌های نزدیک برای دریافت حمایت روانی و اجتماعی، بدست آوردن احساس خودشناسی از طریق همانند سازی با دیگران، و توجه به اینکه هر فرد نیازهایی دارد که می‌تواند توسط دیگری برطرف و ارضا گردد از جمله این ویژگی‌هاست. دیمون^۶ (۱۹۸۳) اعتقاد دارد که نوجوانان دوستان خود را بر این اساس ارزیابی می‌کنند که می‌توانند با آنان درونی‌ترین افکار، احساسات، و رازهایشان را در

1. Crick & Dodge

2. Parker & Gottman

3. Bell

4. Hartup

5. selman

6. Damon

میان بگذارند. همچنین بیجیلو^۱ (۱۹۷۷) اعتقاد دارد که در دوستی‌های دوران بلوغ، وفاداری، صداقت، تعهد، صمیمیت، علائق مشترک، و تقابل از جمله مهم‌ترین ملاک‌های دوستی است. مطالعه بورمستر^۲ (۱۹۹۰) نیز نشان داده است که نوجوانان ۱۳ تا ۱۶ ساله نسبت به کودکان ۱۰ تا ۱۲ ساله نه تنها گزارشات بیشتری از صمیمیت و رضایتمندی از دوستی می‌دهند، بلکه رضایت و صمیمیت دارای ارتباط بیشتری با لیاقت‌ها و مهارت‌های اجتماعی و سازگاری روانشناختی در آنان است. در این راستا، برنت (۱۹۹۹) اعتقاد دارد که صمیمیت بعدی مهم در دوستی‌های قبل از بلوغ و نوجوانی است و "خودفاش‌سازی"^۳ در حین مکالمات صمیمانه میزان اضطراب نوجوان را کاهش داده و ارزشمندی خود را در وی بالا می‌برد.

دوستی می‌تواند به عنوان عاملی حمایتی برای شخص مطرح باشد. حمایت اجتماعی از طریق دوستان می‌تواند فرد را در سازگاری بیشتر یاری داده و سبب محرک بسیاری از رفتارهای انطباقی در وی گردد. این‌گونه حمایت‌های اجتماعی، به ویژه زمانی که به تدریج از وابستگی کودک به والدین کاسته می‌شود، دارای اهمیت زیادی است. تحقیقات نشان داده‌اند که حمایت‌های اجتماعی تأثیر مثبتی بر روی سلامت روانی - جسمی و سازگاری عمومی اشخاص دارند (دی‌میشل، وتری‌کت، ۱۹۸۰؛ باربارا، ۱۹۸۶؛ نقل از لاد^۴، ۱۹۹۰). یکی از عملکردهای مهم دوستان در سنین ۱۱ تا ۱۴ سالگی و دوران نوجوانی فراهم کردن حمایت اجتماعی، روانی، و ابزاری هنگام رویارویی با مشکلات و تنیدگی‌هاست (یانیس^۵، ۱۹۸۱؛ برنت، ۱۹۹۶). همچنین بر اساس نظریه‌های حمایت اجتماعی، عملکردهای حمایتی مکالمات صمیمانه در دوستی‌های دوران نوجوانی نقش مهم‌تری در سلامت روانی و سازگاری اجتماعی نوجوانان دارد تا دیگر حمایت‌ها نظیر

1. Bigelow

2. Buhrmester

3. Self-disclosure

4. Ladd

5. Younis

همکاری و کمک در انجام تکالیف (فورمن^۱، ۱۹۹۶). برنت (۱۹۸۱) نیز در تحقیق خود نشان داده است که آزمودنی‌های کلاس ششم، که در اوایل نوجوانی بودند، از حمایت اجتماعی به عنوان ملاک دوستی یاد کرده‌اند. همچنین برخی پژوهشگران به تأثیر ویژگی‌ها و کیفیت دوستی در سازگاری و سلامت روانی کودکان و نوجوانان اشاره کرده‌اند (استوکر^۲، ۱۹۹۴).

یکی از عوامل تهدیدکننده سلامت روانی، فشارهای روانی و تنیدگی‌هایی^۳ است که در هر برهه از زندگی می‌تواند سلامت و سازگاری فرد را دچار اختلال سازد. افراد برای مقابله با این تنیدگی‌ها از راه‌های مقابله بسیار متفاوتی استفاده می‌کنند. انتخاب راه‌های مقابله مناسب و مؤثر در برابر فشارهای روانی ایجاد شده می‌تواند از تأثیر فشارها بر سلامت روانی فرد کاسته و در نتیجه به سازگاری هرچه بیشتر منجر گردد. هاس لاجر^۴ و همکاران (۱۹۹۸) دریافته‌اند که دوستانی دارای مهارت‌های اجتماعی زیاد و مهارت حل مشکل هستند نقش محافظ و حفاظت‌کننده دارند، زیرا این دوستان نه تنها حمایت اجتماعی و عاطفی لازم را هنگام برخورد با مشکلات برای نوجوان فراهم می‌کنند بلکه رفتارهای مشارکت و توأم با همکاری و همدلی را در طول زمان تشویق کرده و سازگاری اجتماعی را تسهیل می‌کنند؛ بالعکس دوستان فاقد مهارت‌های اجتماعی و فرا اجتماعی برای نوجوانان خطر آفرین هستند، زیرا نوجوانان دارای چنین دوستانی با گذشت زمان غیر اجتماعی‌تر و ناسازگارتر می‌شوند.

کاتلر، لاگرکا و پرنیستین^۵ (۱۹۹۹) به مطالعه کیفیت دوستی و عملکردهای عاطفی - اجتماعی نوجوانان دارای دوستان نزدیک پرداختند. آنها دریافته‌اند که نوجوانان دختر در مقایسه با نوجوانان پسر نه تنها سطوح بیشتری از صمیمیت، همراهی و مصاحبت، حمایت ابزاری و اجتماعی را گزارش کردند، بلکه دریافت حمایت اجتماعی از دوستان

1. Forman

2-Stoker

3-Stress

4-Hase Lager

5. Kuttler, Lagreca & Prinstein

را در ایجاد سازگاری و سلامت روانی خود در سطح بالاتری درجه بندی می‌کنند. از سوی دیگر، دیده شده است که عوامل فرهنگی، به‌ویژه ارزش‌ها و باورهای اجتماعی و خانوادگی، تأثیر زیادی بر روی ملاک‌ها و کیفیت دوستی در دوران کودکی و نوجوانی دارا هستند. براین اساس، لیتل^۱ و همکاران (۱۹۹۹) تعداد ۵۵۱ کودک ۸ تا ۱۲ ساله را از برلین شرقی و غربی (۲۷۵ کودک از برلین شرقی و ۲۷۶ کودک از برلین غربی) مورد مطالعه قرار دادند. آنها دریافتند که کودکان آلمان شرقی نسبت به کودکان آلمان غربی در دوستی‌های خود تقابل کمتر، ملاقات‌های دو نفری کمتر، برخوردهای بیشتر، قطع روابط دوستانه بالاتر، و شادی کمتری را در فعالیت‌ها و بازی‌های دوستانه خود دارا هستند. براساس آنچه مورد اشاره قرار گرفت هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی رابطه کیفیت دوستی با راه‌های مقابله با تنیدگی در دانش‌آموزان دختر پایه سوم راهنمایی شهر تهران با توجه به جایگاه اجتماعی - اقتصادی آنان است.

روش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی با استفاده از بررسی رابطه همبستگی است.

آزمودنی‌ها

۳۲۸ نفر دانش‌آموز دختر پایه سوم راهنمایی از مدارس شمال، مرکز، و جنوب شهر تهران جامعه مورد مطالعه را تشکیل می‌دهند. که با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی چند مرحله‌ای انتخاب شده‌اند. به این صورت که در مرحله نخست، سه منطقه از مناطق ۱۸ گانه شهر تهران انتخاب شدند (منطقه ۳ از شمال، منطقه ۱۰ از مرکز، و منطقه ۱۷ از جنوب شهر تهران). سپس با توجه به تعداد آموزشگاه‌های راهنمایی دخترانه موجود در هر کدام از مناطق ۳ گانه مورد اشاره، از هر منطقه تعدادی آموزشگاه انتخاب گردید (۳ آموزشگاه از منطقه ۳، تعداد ۵ آموزشگاه از منطقه ۱۰، و تعداد ۴ آموزشگاه از منطقه

۱۷). در مرحله آخر یک کلاس از هر آموزشگاه انتخاب و کلیه دانش‌آموزان آن مورد مطالعه قرار گرفتند. لازم به ذکر است که هدف از تقسیم مناطق به شمال، جنوب، و مرکز شهر تهران، مطالعه نقش متغیر جایگاه اجتماعی - اقتصادی دانش‌آموزان در رابطه با کیفیت دوستی و راه‌های مقابله با تنیدگی آنها بوده است.

ابزار اندازه‌گیری

در پژوهش حاضر از ۳ نوع ابزار اندازه‌گیری استفاده شده است:

۱. آزمون گروه سنجی^۱. از این آزمون به منظور تعیین میزان تقابل در دوستی استفاده شد.

گروه سنجی روشی برای توصیف روابط اجتماعی موجود میان افراد یک گروه است. جهت انجام آزمون گروه سنجی، ۳ سؤال به آزمودنی‌ها ارائه و از آنها خواسته شد تا نام ۳ نفر از افراد کلاس را در مقابل سؤالات مذکور قید کنند. سؤالات عبارتند از:

۱. نام ۳ نفر از بهترین دوستانتان را در کلاس بنویسید؛

۲. نام ۳ نفر از دانش‌آموزان کلاس را که در زنگ‌های تفریح بیشتر با آنان صحبت یا بازی می‌کنید بنویسید؛

۳. فرض کنید قرار است شما را از طرف مدرسه به یک گردش ببرند و قرار است شما را به گروه‌های ۴ نفری تقسیم کنند. نام ۳ نفر از دانش‌آموزان کلاس را که علاقه دارید با آنها برای شرکت در گردش هم گروه شوید بنویسید.

بدین ترتیب، هر آزمودنی می‌تواند حداکثر ۹ انتخاب در مجموع ۳ سؤال داشته باشد.

۲. پرسشنامه کیفیت دوستی. این پرسشنامه دارای ۱۴ سؤال است و توسط ظهره‌وند (۱۳۷۵) تهیه و تدوین شده است. جهت بررسی اعتبار پرسشنامه نیز از روش تحلیل

عاملی* استفاده گردید. براساس نتایج تحلیل عاملی ۱ سؤال به علت بی‌ربط بودن با سایر گزینه‌ها و معنادار نبودن ضریب همبستگی حذف شد. نتایج تحلیل عاملی مشخص کرد که ۱۳ سؤال باقی مانده ۵ عامل را مورد سنجش قرار می‌دهد که عبارتند از: مجاورت فیزیکی با ۲ سؤال، خود فاش‌سازی با ۲ سؤال، رضایتمندی با ۵ سؤال، اعتماد با ۲ سؤال، و صمیمیت با ۲ سؤال. برای نمره‌گذاری پرسشنامه از مقیاس لیکرت ۵ گزینه‌ای استفاده گردید، به طوری که گزینه اصلاً "نمره صفر و گزینه همیشه نمره ۴ گرفته است.

جدول ۱. بار عاملی سؤال‌ها در عوامل پنج‌گانه

شماره عامل‌ها سؤال	مجاورت فیزیکی	خودفاش سازی	رضایت‌مندی	اعتماد	صمیمیت
۲	-۰/۸۸				
۳	-۰/۸۸				
۴					۰/۸۲
۵		۰/۸۶			
۶		۰/۹۱			
۷			۰/۶۰		
۸			۰/۶۰		
۹			۰/۶۴		
۱۰			۰/۶۹		
۱۱				۰/۸۹	
۱۲				۰/۹۳	
۱۳					۰/۶۹
۱۴			۰/۷۹		

* تحلیل عاملی با استفاده از چرخش اوبلیمین (Oblimin) انجام شده و سؤال‌هایی که بار عاملی آنها از ۰/۴ بالاتر بوده است برای هر عامل انتخاب شده‌اند.

۳. آزمون مقابله با بحران (CSIC)^۱. این پرسشنامه توسط اندلر و پارکر^۲ (۱۹۹۰) تهیه و تدوین شده است، و دارای ۴۶ سؤال است که سه زمینه اصلی رفتارهای مقابله‌ای را در برمی‌گیرد؛ که عبارتند از مقابله مسئله مدار، مقابله هیجان مدار، و مقابله اجتنابی. شیوه نمره‌گذاری این آزمون براساس مقیاس لیکرت ۵ گزینه‌ای است، به طوری که اصلاً نمره صفر (اصلاً = ۰) و همیشه نمره چهار (همیشه = ۴) می‌گیرد. در پژوهش حاضر به منظور اعتبار سنجی آزمون از روش تحلیل عاملی به شیوه مؤلفه‌ای اصلی و جهت بررسی قابلیت اعتماد آن از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است (جدول شماره ۲). به این صورت که ابتدا براساس نتایج تحلیل عاملی با چرخش واریماکس^۳ ۱۳ عامل استخراج

جدول ۲. ضرایب قابلیت اعتماد برای هر عامل آزمون مقابله با بحران

عامل‌ها	ضریب آلفا	تعداد سؤال
مقابله مسئله مدار	۰/۸۶۵	۱۶
مقابله هیجان مدار	۰/۷۹۹	۱۲
مقابله اجتنابی	۰/۷۴۴	۹

شده، سپس سؤال‌هایی که بار عاملی ضعیف داشتند، دو قطبی، و یا تک ماده‌ای بودند حذف گردید و مجدداً تحلیل عاملی با چرخش واریماکس انجام گرفت. نتایج نهایی نشان دهنده ۳ عامل بود که عبارتند از: مقابله مسئله مدار با ۱۶ سؤال، مقابله هیجان مدار با ۱۲ سؤال، و مقابله اجتنابی با ۹ سؤال (جدول شماره ۳).

1. Coping Style Inventory with Crisis (CSIC) 2. Endler & Parker

3. Warimax

جدول ۳. بار عاملی سؤال‌های عامل‌های سه‌گانهٔ آزمون مقابله با بحران با استفاده از چرخش واریماکس

مقابلهٔ هیجانی		هیجان مدار		مسئله مدار	
بار عاملی	شماره سؤال	بار عاملی	شماره سؤال	بار عاملی	شماره سؤال
۰/۶۱۵	۱۹	۰/۶۷۳	۱۲	۰/۷۲۴	۲۶
۰/۶۰۰	۳۰	۰/۶۶۵	۱۸	۰/۶۹۳	۲۳
۰/۵۹۳	۲۸	۰/۶۱۲	۲۹	۰/۶۳۵	۴۰
۰/۵۴۸	۲۳	۰/۶۰۰	۳۷	۰/۶۲۰	۳۸
۰/۵۴۱	۳۶	۰/۵۹۷	۳۱	۰/۶۰۵	۴۶
۰/۵۱۵	۳۹	۰/۵۹۱	۲۴	۰/۵۸۹	۳۵
۰/۵۰۰	۳۱	۰/۵۲۷	۷	۰/۵۴۳	۴۱
۰/۴۸۹	۸	۰/۴۷۹	۱۳	۰/۵۳۸	۴۵
۰/۴۱۰	۳	۰/۴۷۱	۳۴	۰/۵۳۱	۲
		۰/۴۴۷	۳۲	۰/۵۲۶	۴۲
		۰/۴۴۶	۱۶	۰/۵۰۹	۶
		۰/۴۱۰	۲۷	۰/۵۰۰	۳۴
				۰/۵۰۰	۹
				۰/۴۶۲	۲۵
				۰/۴۳۳	۳۳
				۰/۴۱۳	۱

لازاروس و فولکمن (۱۹۸۴) به سه نوع روش مقابله‌ای اشاره کرده‌اند:
 الف. مقابلهٔ مسئله مدار: در این نوع مقابله فرد سعی دارد اعمالی انجام دهد تا منبع تنیدگی را تغییر دهد. بدین منظور فرد می‌تواند عمدتاً جلوهٔ تهدید را با اشکالی که واکنش‌های خوشایند را ایجاد می‌کنند جابجا کند یا راه حل‌هایی را طراحی کند؛
 ب. مقابلهٔ هیجان مدار: در این نوع مقابله فرد سعی می‌کند آشفتگی‌های عاطفی ناشی

از موقعیت تنیدگی زا را کاهش داده یا کنترل کند. افراد وقتی احساس می‌کنند که منبع فشار زا چیزی است که باید تحمل شود و توانایی تغییر یا کنترل موقعیت را ندارند متوسل به مقابله هیجان مدار می‌شوند.

ج. مقابله اجتنابی: این روش مقابله‌ای شامل پرهیز یا روی آوردن به افراد دیگر و اجتماع و یا اجتناب از مشغول شدن به فعالیت‌ها و مسائل دیگر است (اندلر و پارکر، ۱۹۹۰).

شیوه کار

کلیه پرسشنامه‌های مورد اشاره به صورت گروهی اجرا شده است. از آنجا که درج نام بر روی پرسشنامه‌ها الزامی بود، ابتدا محقق سعی کرد که، قبل از اجرای پرسشنامه‌ها جوی صمیمانه و اطمینان بخش برای آزمودنی‌ها فراهم آورد و به آنها اطمینان دهد که پاسخ آنها نزد محقق کاملاً محرمانه تلقی خواهد شد. پس از ارائه توضیحات فوق، ابتدا آزمون گروه سنجی به صورت گروهی اجرا و جمع‌آوری گردید؛ و سپس به ترتیب پرسشنامه‌های کیفیت دوستی و راههای مقابله با تنیدگی به صورت گروهی اجرا و جمع‌آوری گردید.

نتایج

جهت بررسی رابطه کیفیت دوستی (عامل‌های شش‌گانه تقابل در دوستی، مجاورت فیزیکی، خودفاش‌سازی، رضایتمندی، اعتماد، و صمیمیت) و راه‌های مقابله با تنیدگی (راهبردهای سه‌گانه مسئله مدار، هیجان مدار، و اجتنابی) از روش تحلیل آماری ضریب همبستگی چند متغیری استفاده شد. هم‌چنین جهت پاسخ‌گویی به این سؤال پژوهش که آیا تفاوتی در رابطه بین کیفیت دوستی و راه‌های مقابله با تنیدگی برحسب جایگاه اجتماعی - اقتصادی آزمودنی‌ها وجود دارد؟ روش تحلیل آماری ضریب همبستگی چند متغیری مورد استفاده قرار گرفت که نتایج آن را در جدول‌های شماره ۴ و ۵ آمده است.

جدول ۴. ضرایب همبستگی پیرسون بین کیفیت دوستی (عوامل‌های شش‌گانه) و راه‌های مقابله با تنیدگی (راهبردهای سه‌گانه مقابله‌ای)

راهبرد کیفیت دوستی	مسئله مدار	هیجان مدار	اجتنابی
تقابل در دوستی	۰/۰۵۸	-۰/۰۱۱	۰/۰۳۰
مجاورت فیزیکی	-۰/۰۳۶	-۰/۰۰۶	۰/۲۱۵**
خودفاش‌سازی	-۰/۰۱۱	۰/۲۵۶**	۰/۲۴۴**
رضایت مندی	۰/۱۶۱**	-۰/۰۴۱	۰/۱۱۸*
اعتماد	۰/۰۰۸	-۰/۰۹۱	-۰/۰۲۶
صمیمیت	-۰/۰۹۴	۰/۱۰۳	۰/۲۳۸**

N=۳۲۸ و $P < ۰/۰۵$ * و $P < ۰/۰۱$ **

چنانچه در جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود بین عامل مجاورت فیزیکی و مقابله «اجتنابی» ($r=۰/۲۳$ ، $P < ۰/۰۱$) همبستگی مثبت معناداری وجود دارد. بدین معنا که، هرچه مجاورت فیزیکی بیشتری میان دوستان وجود داشته باشد، از مقابله اجتنابی نیز بیشتر استفاده می‌کنند. بین خود فاش‌سازی با مقابله «هیجان مدار» ($r=۰/۰۱$ ، $P < ۰/۰۱$)، $r=۰/۲۶$ و مقابله «اجتنابی» ($r=۰/۲۴$ ، $P < ۰/۰۱$) همبستگی مثبت معناداری وجود دارد. بدین معنا که هرچه میزان خودفاش‌سازی بیشتر باشد از مقابله‌های هیجان مدار و اجتنابی نیز بیشتر استفاده می‌شود. بین رضایتمندی از دوستی با مقابله‌های «مسئله مدار» ($r=۰/۲۶$ ، $P < ۰/۰۱$) و «اجتنابی» ($r=۰/۱۲$ ، $P < ۰/۰۵$) همبستگی مثبت معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر، هرچه میزان رضایتمندی از دوستی بیشتر باشد، از مقابله‌های مسئله مدار و اجتنابی نیز بیشتر استفاده خواهد شد. سرانجام اینکه بین صمیمیت و مقابله «اجتنابی» ($r=۰/۲۴$ ، $P < ۰/۰۱$) همبستگی مثبت معناداری وجود دارد. به بیان دیگر، هرچه صمیمیت در دوستی بیشتر باشد میزان استفاده از مقابله

اجتنابی نیز بیشتر خواهد بود.

چنانکه قبلاً نیز اشاره شد، آزمودنی‌ها از میان دانش‌آموزان دختر پایه سوم راهنمایی شمال (جایگاه اجتماعی - اقتصادی بالا)، مرکز (جایگاه اجتماعی - اقتصادی متوسط)، و جنوب شهر تهران (جایگاه اجتماعی - اقتصادی پایین) انتخاب شده‌اند. هدف از این روش نمونه برداری، بررسی نقش و تأثیر جایگاه اجتماعی - اقتصادی در ارتباط میان کیفیت دوستی و راه‌های مقابله با تنیدگی در نوجوانان دختر بوده است.

جدول شماره ۵ نشان دهنده ضریب همبستگی پیرسون میان کیفیت دوستی و راه‌های مقابله با تنیدگی بر حسب جایگاه اجتماعی - اقتصادی آزمودنی‌هاست.

جدول ۵. ضرایب همبستگی پیرسون بین کیفیت دوستی و راه‌های مقابله با تنیدگی بر حسب جایگاه اجتماعی - اقتصادی آزمودنی‌ها

جایگاه اجتماعی اقتصادی	راهبرد کیفیت دوستی	مسئله مدار	هیجان مدار	اجتنابی
پایین N=۱۴۹	تقابل در دوستی	۰/۰۵۸	-۰/۰۹۰	۰/۰۰۹
	مجاورت فیزیکی	-۰/۰۰۱	-۰/۰۰۹	۰/۲۸۵**
	خودفاش‌سازی	-۰/۰۲۹	۰/۲۳۰**	۰/۲۷۹**
	رضایت مندی	۰/۱۷۵*	-۰/۰۰۱	۰/۱۷۲*
	اعتماد	۰/۴۴	-۰/۰۹۲	-۰/۰۱۵
	صمیمیت	۰/۱۷۱*	۰/۱۶۹*	۰/۲۸۰**
متوسط N=۸۵	تقابل در دوستی	۰/۱۶۲	-۰/۱۴۵	۰/۰۸۹
	مجاورت فیزیکی	۰/۰۴۳	۰/۸۴	۰/۳۲۳**
	خودفاش‌سازی	۰/۰۷۲	۰/۴۴۴**	۰/۳۸۱**
	رضایت مندی	۰/۳۵۳**	۰/۰۶۵	۰/۲۱۱
	اعتماد	۰/۱۳۳	-۰/۱۸۶	-۰/۰۷۵
	صمیمیت	۰/۰۴۸*	۰/۱۹۱*	۰/۳۲۷**
بالای N=۹۴	تقابل در دوستی	-۰/۴۸۰	-۰/۱۱۵	۰/۰۱۳
	مجاورت فیزیکی	۰/۰۸۱	۰/۸۸	۰/۱۹۴
	خودفاش‌سازی	-۰/۰۰۲	-۰/۱۵۷	۰/۱۰۰
	رضایت مندی	-۰/۰۲۰	-۰/۱۰۹	۰/۰۵۳
	اعتماد	۰/۱۸۹	-۰/۰۲۵	۰/۰۶۲
	صمیمیت	۰/۰۲۶	-۰/۸۰۹	۰/۰۹۸

*** P < ۰/۰۱

* P < ۰/۰۵

N=۳۲۸

چنانچه جدول شماره ۵ نشان می‌دهد، در آزمودنی‌های دارای جایگاه اجتماعی - اقتصادی پایین، میان عامل‌های تقابل در دوستی و اعتماد با راه‌های مقابله با تنیدگی رابطه معناداری دیده نشده است. در حالیکه همبستگی‌های مثبت معناداری بین

رابطه معناداری دیده نشده است. در حالیکه همبستگی‌های مثبت معناداری بین مجاورت فیزیکی و مقابله اجتنابی ($r=0/26, P<0/01$)؛ بین خودفاش‌سازی با مقابله اجتنابی ($r=0/28, P<0/01$)؛ و مقابله هیجان‌مدار ($r=0/23, P<0/01$)، بین رضایتمندی با مقابله مسئله‌مدار ($r=0/18, P<0/05$) و مقابله اجتنابی ($P<0/05$)، $r=0/17$ و بین صمیمیت با مقابله مسئله‌مدار ($r=0/17, P<0/05$) و مقابله هیجان‌مدار ($r=0/17, P<0/05$) و مقابله اجتنابی ($r=0/28, P<0/01$) دیده شده است. به عبارت دیگر، در آزمودنی‌های دارای جایگاه اقتصادی - اجتماعی پایین هرچه میزان مجاورت فیزیکی بالاتر باشد استفاده از مقابله اجتنابی بیشتر است؛ هرچه خودفاش‌سازی بالاتر باشد میزان استفاده از مقابله هیجان‌مدار نیز بالاتر است؛ و هرچه میزان رضایتمندی و صمیمیت در دوستی بالاتر باشد میزان استفاده از مقابله مسئله‌مدار بیشتر است. از سوی دیگر، در آزمودنی‌های دارای جایگاه اقتصادی - اجتماعی متوسط نیز میان عامل‌های تقابل در دوستی و اعتماد با راه‌های مقابله با تنیدگی رابطه معناداری دیده نشد. در حالیکه همبستگی مثبت معناداری بین مجاورت فیزیکی و مقابله اجتنابی ($r=0/32, P<0/01$)، بین خودفاش‌سازی با مقابله هیجان‌مدار ($r=0/44, P<0/01$) و مقابله اجتنابی ($r=0/38, P<0/01$)؛ بین رضایتمندی و مقابله مسئله‌مدار ($r=0/35, P<0/01$) و بین صمیمیت با مقابله مسئله‌مدار ($r=0/48, P<0/05$) و مقابله اجتنابی ($r=0/33, P<0/01$) مشاهده شد.

به عبارت دیگر، در آزمودنی‌های دارای جایگاه اجتماعی - اقتصادی متوسط نیز هرچه میزان مجاورت فیزیکی بالاتر باشد استفاده از مقابله اجتنابی بیشتر است؛ هرچه میزان خودفاش‌سازی بالاتر باشد استفاده از مقابله هیجان‌مدار بیشتر است؛ و هرچه میزان رضایتمندی و صمیمیت در دوستی بالاتر باشد استفاده از مقابله مسئله‌مدار نیز بیشتر است. این درحالی است که در آزمودنی‌های دارای جایگاه اجتماعی - اقتصادی بالا، میان هیچ‌یک از عامل‌های شش‌گانه کیفیت دوستی با راه‌های مقابله با تنیدگی رابطه و همبستگی معناداری مشاهده نشده است. به عبارت دیگر، آزمودنی‌های متعلق به جایگاه اجتماعی - اقتصادی بالا از این نظر کاملاً با آزمودنی‌های دارای جایگاه اجتماعی

- اقتصادی متوسط و پایین متفاوت هستند.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش نشان داد که بین عامل مجاورت فیزیکی و مقابله اجتنابی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش وینستید و درلگا^۱ (۱۹۸۵)؛ نقل از وینستید و همکاران، (۱۹۹۲) در مورد تأثیر دریافت حمایت اجتماعی از طریق مرآوده، مجاورت، و پرداختن به فعالیت‌های تفریحی و اجتماعی با دوستان هم‌جنس و تأثیر مثبت آن در کاهش فشار روانی و افسردگی همخوان است. چنانکه پیشتر آمد، مقابله اجتنابی شامل اجتناب یا روی آوردن به اشخاص دیگر (نظیر دوستان نزدیک) و یا اجتناب و مشغول شدن به فعالیت‌ها و مسائل دیگر (نظیر رفتن به سینما) جهت فراموش کردن موقعیت تنش‌زا است. احتمالاً نوجوانان دختر نیز هنگام مواجهه با مشکلات و تنیدگی‌ها، از طریق ایجاد روابط نزدیک و دوستانه نظیر تلفن زدن به یکدیگر، یا در کنار دوستان بودن در هنگام اوقات فراغت و یا در زنگ‌های تفریح، تمایل به فراموش کردن موقعیت تنش‌زا از طریق مصاحبت، همراهی، و مجاورت با دوست خود دارند. در واقع، مجاورت و روی آوردن به دوستان برای نوجوان حمایت عاطفی، روانی، و اجتماعی لازم برای فراموش کردن موقعیت تنش‌زا را فراهم می‌نماید.

هم‌چنین یافته‌ها نشان دهنده وجود رابطه مثبت معنادار بین عامل خودفاش‌سازی و مقابله هیجان‌مدار است. این یافته با نتایج پژوهش برنت (۱۹۹۹) همخوان است. او اعتقاد دارد صمیمیت یک بعد مهم و اساسی در دوستی‌های نوجوانی است و خودفاش‌سازی در حین مکالمات دوستانه و صمیمانه میزان اضطراب نوجوان را کاهش داده و ارزشمندی خود را در او بالا می‌برد.

از آنجا که در مقابله هیجان‌مدار، تلاش‌های فرد در جهت کاهش یا کنترل پریشانی هیجانی و اضطراب همراه با موقعیت تنش‌زاست، بنظر می‌رسد که نوجوانان دختر از

طریق خودفاش‌سازی، درد دل کردن، و بروز عواطف، احساسات، و هیجانات خود به دوستان نزدیک به تخلیه هیجانی دست می‌زنند که باعث کاهش هیجانات منفی ناشی از رویارویی با موقعیت تنش‌زا نظیر اضطراب، احساس ناتوانی، و بی‌ارزشی در آنها می‌شود. نتایج پژوهش حاضر در این زمینه با پژوهش دووان و ادلسون (۱۹۶۶)، نقل از ایندر بیتزن - پیزرک و فستر، (۱۹۹۰) نیز همسویی دارد.

یافته‌ها نشان دهنده وجود رابطه مثبت معنادار میان عامل رضایتمندی از دوستی و مقابله مسئله‌مدار است. این یافته با نتایج پژوهش بور مستر (۱۹۹۰) همسو است. او نیز با مطالعه کودکان و نوجوانان ۱۰ تا ۱۶ ساله دریافت که نوجوانان ۱۳ - ۱۶ ساله نسبت به کودکان ۱۰ - ۱۲ ساله نه تنها گزارشات بیشتری از صمیمیت و رضایتمندی از دوستی‌های خود می‌دهند، بلکه رضایتمندی و صمیمیت در دوستی‌هایشان ارتباط بیشتری با مهارت‌های اجتماعی و سازگاری روانشناختی آنان دارد.

بیجیلو (۱۹۷۷) معتقد است که ویژگی‌هایی چون صمیمیت، فعالیت‌های مشترک، وفاداری، و تعهد منجر به رضایتمندی از دوستی شده و با افزایش سن، به‌ویژه در دوران نوجوانی، اهمیت بسیاری در دوستی پیدا می‌کند.

به نظر می‌رسد نوجوانانی که از دوستی‌های خود رضایت بیشتری دارند و دوستی‌های آنها پایدارتر است، با اطمینان به داشتن یک منبع ثابت و حتمی دریافت حمایت اجتماعی در هنگام رویارویی با مشکلات و موقعیت‌های تنش‌زا نه تنها تنیدگی کمتری را احساس می‌کنند، بلکه از طریق دریافت حمایت اجتماعی مبنی بر حل مسئله به طور موثرتر و مفیدتری با مشکلات خویش برخورد کرده و بر مشکلات خویش فایز می‌آیند. احتمالاً رضایتمندی از دوستی با وساطت خودفاش‌سازی و درد دل کردن و دریافت حمایت اطلاعاتی مبنی بر حل مسئله و حمایت‌های عاطفی، ابزاری، و اجتماعی منجر به مقابله مسئله‌مدار می‌شود.

هم‌چنین نتایج پژوهش حاضر در این زمینه با پژوهش‌های بل (۱۹۸۰)؛ هارتاپ (۱۹۸۳)؛ یانیس (۱۹۸۱)؛ فورمن (۱۹۹۶) و برنت (۱۹۸۱) همخوانی دارد.

یافته‌ها نشان داد که بین صمیمیت در دوستی و مقابله اجتنابی رابطه مثبت معناداری

وجود دارد. این یافته با نتایج پژوهش فرانکل (۱۹۹۰) همخوان است. وی با مطالعه ۳۹۱ دختر نوجوان ۱۱-۱۴ ساله دریافت که دختران اعتقاد دارند بهترین دوستان، زمانی که آنها با مشکل مواجه می‌شوند، می‌توانند حمایت و صمیمیت را برایشان فراهم سازند. هم‌چنین آزمودنی‌های وی گزارش کردند که صحبت کردن، درد دل کردن، و در کنار یک دوست صمیمی بودن برای آنان به عنوان یکی از اشکال مهم حمایت، در هنگام رویارویی با مشکلات به شمار می‌رود. در پژوهش حاضر صمیمیت از طریق داشتن ارتباطات نزدیک مانند مکالمه تلفنی، گذراندن اوقات فراغت با یکدیگر، و داشتن فعالیت‌های تحصیلی و غیر تحصیلی مشترک مورد سنجش قرار گرفته است. بنابراین، وجود رابطه مثبت میان صمیمیت و مقابله اجتنابی احتمالاً اشاره به این نکته دارد که فرد هنگام مواجهه با مشکل یا موقعیت تنش‌زا سعی می‌کند با ترتیب دادن فعالیت‌ها و تفریحات دوستانه و یا از طریق ارتباط تلفنی و مکالمه با یک دوست به طور موقت مشکل را فراموش کرده و به فعالیت‌ها و روابط اجتماعی روی بیاورد که در واقع نوعی مقابله اجتنابی است. در حقیقت، صمیمیت با وساطت دریافت حمایت عاطفی منجر به فراموشی موقعیت تنش‌زا می‌گردد.

در زمینه بررسی نقش واسطه‌ای جایگاه اجتماعی - اقتصادی آزمودنی‌ها در ارتباط میان کیفیت دوستی و راه‌های مقابله با تنیدگی یافته‌ها نشان داد که در نوجوانانی که دارای جایگاه اجتماعی - اقتصادی پایین و متوسط هستند میان عامل‌های مجاورت فیزیکی و مقابله اجتنابی؛ خودفاش‌سازی و مقابله هیجان‌مدار؛ رضایتمندی از دوستی و مقابله مسئله‌مدار؛ صمیمیت در دوستی و مقابله‌های مسئله‌مدار و اجتنابی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر، این دو گروه علی‌رغم داشتن جایگاه اجتماعی - اقتصادی متفاوت، دارای الگوی مشابهی از نظر کیفیت دوستی و راه‌های مقابله با تنیدگی هستند. این درحالی است که در آزمودنی‌های دارای جایگاه اجتماعی - اقتصادی بالا، میان هیچ‌یک از عامل‌های کیفیت دوستی با راه‌های مقابله با تنیدگی رابطه معناداری وجود ندارد. به بیان دیگر، الگوی ارتباط کیفیت دوستی و راه‌های مقابله با تنیدگی در این گروه از نوجوانان کاملاً با دو گروه دیگر (جایگاه پایین و متوسط) متفاوت

است که نشان دهنده نقش عوامل فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی از جمله شیوه‌های متفاوت فرزند پروری، تفاوت سطح سواد والدین و امکانات رفاهی در شکل‌گیری و تحوّل ملاک‌ها و کیفیت دوستی است. این یافته با نتایج پژوهش لینل (۱۹۹۹) همسو است. او نیز با مطالعه کودکان ۸-۱۲ ساله متعلق به آلمان شرقی و غربی دریافت که کیفیت دوستی در این دو گروه متفاوت بوده و الگوی مشابهی ندارند.

از آنجا که اجتماعی شدن، فرایندی است که کودکان به کمک آن ارزش‌ها، اعتقادات، و معیارهای رفتاری را که فرهنگشان از آنان انتظار دارد می‌آموزند. دوستی نیز به عنوان یکی از ابعاد مهم اجتماعی شدن و شناخت اجتماعی وابسته به فرهنگ یا خرده فرهنگ‌هایی است که کودکان به آن تعلق دارند. در این میان، خانواده مهم‌ترین نهاد اجتماعی است که ارزش‌ها و باورهای فرهنگی را به کودک منتقل می‌کند. تفاوت میان آزمودنی‌هایی که دارای جایگاه اجتماعی - اقتصادی بالا و آزمودنی‌هایی که دارای جایگاه اجتماعی - اقتصادی پایین و متوسط هستند از نظر رابطه بین کیفیت دوستی و راه‌های مقابله با تنیدگی شاید مربوط به تفاوت‌هایی است که خانواده‌های این سه گروه از نظر میزان تحصیلات، درآمد، و سطح فرهنگی - اجتماعی با یکدیگر دارا هستند.

هم‌چنین نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که عامل اعتماد در دوستی در هیچ‌یک از طبقات اجتماعی - اقتصادی (پایین، متوسط، و بالا) دارای همبستگی و رابطه معنادار با راه‌های مقابله با تنیدگی نیست. بر این اساس، می‌توان گفت که احتمالاً اعتماد در دوستی وابسته به ویژگی‌های فرهنگی کشور ما است. باورهای فرهنگی، خانوادگی، و اجتماعی نوعی بازداری را در مورد اعتماد کردن به دیگران در میان نوجوانان ایجاد می‌کنند که نمود آن را در ضرب المثلی که در فرهنگ ما بسیار رایج است می‌توان پیدا کرد؛ ضرب المثل مشهوری که می‌گوید: در این دوره حتی به چشم‌های خویش هم نمی‌توان اعتماد کرد.

به‌طور کلی، یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که نه تنها ویژگی‌ها و عوامل درونی نظیر صمیمیت، رضایتمندی، و خودفاش‌سازی در دوستی‌های دوره نوجوانی دختران از اهمیت بالایی برخوردار است بلکه این ویژگی‌ها بر رفتارهای مقابله‌ای آنان

نیز تأثیر بسزایی دارد، و در این میان نقش عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی را نمی‌توان نادیده گرفت.

از جمله محدودیت‌های این پژوهش انتخاب گروه نمونه از یک جنس و از یک پایه تحصیلی است. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های بعدی ضمن انتخاب گروه نمونه از هر دو جنس (دختران و پسران)، به مقایسه ملاک‌ها و کیفیت دوستی در مقاطع و پایه‌های تحصیلی مختلف پرداخته شود.

مأخذ

ظهره‌وند، راضیه (۱۳۷۵). بررسی تحولی ملاک‌ها و کیفیت دوستی رابطه و کیفیت دوستی با روش‌های مقابله با فشارهای روانی در نزد کودکان و نوجوانان دختر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران.

Bell, R.(1980). *Words of Friendship*. London.

Berndt, A.(1981). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs NH: Prentice Hall.

Berndt, T.J.(1999). Friend's Influences on Students adjustment to

school. *Educational Psychologist*, 34, PP. 15-28.

Bigelow., B.j.(1977). Friendship; A multidimintional analysis. *Developmental*

Psychology ,11, PP. 860 - 871.

Berndt, T.J. (1999). Friend's Influence on students adjustment to school. *Educational*

Psycholgist, 34 ,PP. 15-28.

Buhrmester, D.(1990). Intimacy of friendship, interpersonal competence, and adjustment during preadolesceand adolescence. *Child Development*, 61, PP. 1101-1111.

Crick, N.R.; & Dodge, K.A.(1994). A review and reformulation of social information processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, PP. 100-174.

Damon, W.(1983). *Social & Personality Development* .W.W. Norton & Compang, New York

- ,London.
- Endler.N.S;& Parker,J.D.(1990)."Multidimension. assessment of coping". *Journal of personality and Social Psychology*, 58,PP. 884-850.
- Furman, W.(1996)."The measurement of friendship perception :conceptual and methodological issues". in W.M.Bukowski , A.F. Newcomb & W.W.Hartup(Eds.),*The company they keep* (PP.41-65).New York: Cambridge University Press.
- Haselager , J.H.; et al., J.M.A.(1998)."Similarities between friends and nonfriends in middle childhood". *Child Development*, 69(4):PP. 198 - 208.
- Hartup, W.W.(1983) ."The peer system". In E.M. Hetherington (Ed.), *Hand Book of Child Psychology: Vol.4. socialization, personality, and social development*(pp.103-196). New York: wiley.
- Inderbitzen - Pisaruk , H ; & foster , S.L . (1990)."Adolescent friendship and peer acceptance:Implications for social skills training". *Clinical Psychology Review*,10,PP. 425-439.
- Kuttler, A.F. ; Lagreca. A.M.; & Prinstein, M.J.(1999)."Friendship qualities and social - emotional functioning of adolescents". *Journal of Research on Adolescence*, 91(3),PP. 339 - 355.
- Ladd, G.W.(1990). having friends, keeping friends , making friends and being liked by peers in friends and being liked classroom:Predictors of childrens early school adjustment. *Child Development*, 61,PP. 1081 - 1100.
- Lazarus, R. S.,& Folkmah, S.(1984). *Stress, appraisal and coping*. New York :Springer - Verlega.
- Little, T.D., et al.(1999)."children´ s reciprocal perceptions of friendship quality in the sociocultural contexts of East and West Berlin". *International Journal of Behavioral Derelopment*, 23,PP. 63-89.

- Parker, J.; & Gottman, J.M. (1989). Toward a definition of social isolation in children. *Child Development*, 48, PP. 513-518.
- Selman, R.L. (1980). *The growth of interpersonal understanding*. New York: Academic Press.
- Stoeker, C.M. (1994). "Children's Perceptions of relationships with siblings, friends, and mothers. Compensatory processes and links with adjustment". *Journal of Psychological Measurement*, 35, PP. 1447-1456.
- Winstead, B.A. et al (1992). "Friendship, social interaction and coping with stress". *Communication Research*, 19(2), PP. 193-211.
- Youniss, J. (1981). *Parents and peers in social development*. Chicago: University of Chicago Press.